

ПРАВО И ПОЛИТИКА

УДК 355.1:321.01

DOI: <https://doi.org/10.22182/spm.6022018.14>

Прегледни рад

Српска политичка мисао

број 2/2018.

год. 25. vol. 60

стр. 241-256

*Буро Бодрожич**

Институт за политичке студије, Београд

ВОЈСКА И ДРЖАВА ПРОБЛЕМАТИКА ЦИВИЛНО-ВОЈНИХ ОДНОСА**

Сажетак

Радам указујемо на војну функцију државе и на суштину цивилно-војних односа. Најважнија компонента државе везана је за монопол на физичку силу којим она располаже. Сила је у војсци, те је однос војске и политике кључни за разумевање државног живота. Указујемо на везу друштвених структура и војне организације. Облик и физиономија ратова одлучујуће утичу на облик државе и особине државног поретка, управне и административне организације, као и на ранг и положај одређених друштвених снага и значај друштвених делатности. Војна организација је у најтешњој вези с културним стањем једног народа, а војничке врлине са стањем морала. Тип политичког поретка и тип војног поретка налазе се у корелацији. Промена у једном поретку чини неминовном и престојавања у другом. Указујемо на кључне чиниоце који су утицали на обликовање савремених војски и модерног ратовања, као што су индустријска револуција и Француска грађанска револуција. На крају, указујемо на основне постулате војне етике и цивилно-војних односа.

Кључне речи: војска, држава, рат, политика, војна етика, цивилно-војни односи

* djurobodrozic@gmail.com

** Овај рад представља део истраживања на пројекту бр. 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. ВОЈНА ФУНКЦИЈА ДРЖАВЕ

Веза између државе и права је нераскидива. Може ли се, међутим, држава свести на правну чињеницу? Држава несумњиво има своју правну страну: када се налази у односима са сопственим народом, њена правнозаштитна функција је доминантна. Али, су-срет са спољашњим окружењем, са другим државама, јасно открива да правна страна државе није једина њена страна, чак ни главна страна. Штавише, њена улога на унутрашњем плану постаје споредна и подређује се спољашњем задатку.

Екстремне, граничне ситуације су критеријум за дефинисање свих ствари, политичких нарочито. Такву граничну чињеницу у политици и државном животу Карл Шмит налази у ванредном стању. „Суверен је – каже он – онај ко одлучује о ванредном стању.“¹ А ванредно стање није правна, већ у потпуности ванправна чињеница. Искуство рата најбољи је сведок колико малу улогу игра право кад се поведе борба на живот и смрт. Никад држава није уверенија у своје право него кад наступи ситуација у којој нема трећег да пресуди, ситуацији која је у потпуности ванправна.

Већ одавно државе не настају на ничијој земљи, већ на испуњеној политичкој мапи и у оквиру међународног правног поретка који пружа заштиту постојећем систему држава. Тај исти правни поредак не налаже постојећим државама обавезу да новоствореној држави начине места како би се и она сместила у постојећи склоп држава. У намери да пружи заштиту постојећим државама, право директно поставља препреке и кроз одредбе о заштити и одржању постојећег статуса директно онемогућава да би се из права могла изнедрити држава. Упркос томе, видимо да неке међународним правом верификоване државе нестају, а да нове настају упркос забранама постојећег права. Из тога је јасно да по свом настанку држава не представља правну чињеницу, јер не само да није настала у складу и на основу права, већ је то учињено супротно праву и његовим кршењем. Из ове перспективе, начином постанка, држава је у фактичком смислу антиправна чињеница.

Али за државу то није ни битно. Држава се не легитимише ваљаношћу свог настанка, већ својим постојањем. Право ступа на сцену тек кад је држава настала или нестала. Тек кад треба донети одлуку о фактичком стању, да ли га признати или не, међународно право ће одиграти своју улогу.

Вредност државе проверава се у борби. Борба је оно што

1) Карл Шмит, *Политичка теологија – норма и одлука*, Карл Шмит и његови критичари, Филип Вишњић, Београд, 2001, стр. 91.

одређује судбину и човеку и народу. И то не ма каква и ма која борба, већ она која подразумева „убилачки рат, оно што осигурава историјску слободу и слободу историцитета Човјека. Човјек је историчан само уколико учествује у Државном животу, а ово учествовање кулминира у добровољном ризику живота у једном чисто политичком рату. Стога је Човјек уистину историчан или људски само уколико је ратник, бар у могућности.“² Тешко је одрећи Хегелове поставке у ствари државе и њене историје, описане у реченој поставци. Филозофија историје коју нам је изложио Хегел „видела је и у рату један моменат дејствовања *logos*-а, тј. апсолутног духа, а у победи и поразу опет видела је извршење неког божанског суда“.³ По Хегеловом суду, нужно је и праведно да се слаб уклони пред јачим; да слабо организована и анархична држава буде освојена и замењена организованијом, јачом, здравијом државом. У чињеници пораза једне државе треба видети само то да она није дорасла свом позиву или је своју мисију већ испунила. Али, Хегелову филозофију не треба разумети као узношења култа физичке силе и апологију физичке силе. У природном свету опстају оне врсте које се боље прилагоде изазову природе, стицањем природних и физичких квалитета. У људском свету опстају они народи који су се показали способним да се опреме одређеним друштвеним особинама, моралним својствима и одликама. Физичка сила је само еквивалент моралне снаге коју један народ носи у себи.

Историја захтева од народа који претендује да се уздигне до највишег политичког степена и реализује своју моћ у рангу државе да он ту своју моћ покаже кроз присуство снаге и воље да своје право на посебност одлучно и до краја брани. „И правни поредак, као сваки поредак, почива на некој одлуци а не на некој норми.“⁴ Тек када своју улогу одиграју војници, наступају правници. Најпре треба доказати војничку способност, а после се доказује правна ваљаност. Војна функција државе је нешто чега се она не може одрећи јер то је оно што је чини тиме што јесте – државом. Веза између рата и политике је нераскидива. „Од политике зависи опште стање, расположење, устројство, морална и физичка снага државе, а од ових елемената пак ратовање.“⁵

Рим је био узор свим државама. Успомена на Рим дуго је владала духом Европљана, а „римски мит о царству остао обавезујуће

2) Александар Кожев, *Како читати Хегела*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1990, стр. 539.

3) Ђорђо Дел Векио, *Право, правда и држава*, Геца Кон, Београд, 1940, стр. 284.

4) Карл Шмит, *Политичка теологија – норма и одлука*, Карл Шмит и његови критичари, нав. дело, стр. 93.

5) Колмар Фрајхер Фон дер Голц, *Наоружани народ*, Издање задужбине Илије М. Коларца, Београд, 1904, стр. 129.

мерило“.⁶ Никада не треба сметнути с ума да је римска друштвена структура била у најтешњој вези с војном организацијом. Уосталом, а најмање је случајно, изворно значење латинске речи „народ“ – *populus* – изводи се из имена војска.⁷ Попут латинског *populus* и германско *folk* у првобитном значењу могло је да се односи и на „народ“ и на „војску“.⁸

2. РАТ И ПОЛИТИКА

Рат је стара институција и константа читаве људске историје. Постојање рата, наметнуло је потребу организације која ће њиме управљати и која ће га водити. Како ће се она звати, може бити и ствар конвенције, али је сигурно да је у тој функцији бит онога што зовемо држава. Рат је деловање које не може бити препуштено индивидуалном нахођењу и приватној иницијативи. Вођење рата је оно заједничко обележје за све државе од почетка цивилизације до данас.

Ратом се не може сматрати било какав сукоб између две групе људи, који оне воде из личног рачуна и где је спремност на убиство другог произишла из личне мржње. Нити је то рат, нити су учесници таквог обрачуна војници. „Рат је у суштини један јавни спор који се развија између разних друштвених целина, политички организованих: појединци не учествују у њему као такви, већ само као оруђа одговарајућих политичких организација.“⁹ Бити војник пре свега значи, бити спреман на ризик сопственог живота, на сопствену смрт и спреман усмртити свога противника којег нити познаје, нити га мрзи, већ зато јер испуњава налог свог претпостављеног, а све у име ауторитета државне власти. Држава има ексклузивно право да опозове забрану својствену свим друштвима и присутну у свим временима, забрану убиства.

Жан Жак Русо поставио је начело да је рат у својој бити однос између државе и државе, „у коме појединци постају непријатељи само случајно, не као људи, па чак ни као грађани, већ као војници; нипошто као припадници народа, већ као његови браниоци. Најзад, свака држава може за непријатеље да има само друге државе, а не људе, пошто између ствари по природи различитих не

6) Хаген Шулице, *Држава и нација у европској историји*, „Филип Вишњић“, Београд, 2002, стр. 18.

7) Питер Турчин, *Рат и Мир и Рат*, Порта Либрис, Београд, 2006, стр. 160.

8) Мартин ван Кревелд, *Успон и пропадање државе*, Албатрос плус: Факултет безбедности Универзитета, Београд, 2012, стр. 14.

9) Ђорђо Дел Векио, *Право, правда и држава*, нав. дело, стр. 255.

може да се установи никакав правни однос¹⁰.¹⁰ Из претходног произлази да ратна дејства не могу бити управљена против приватних лица, посебно неборачког становништва. И сами борци кад одложе оружје престају бити непријатељи, постају опет само људи. Исто тако они ни на који начин не могу бити позивани на одговорност или кажњавани зато што су били војници и деловали у својству органа противничке државе.

Дефиниција рата коју је дао Клаузевиц задржала је своју вредност до данас: „Рат је, дакле, акт силе да противника принудимо на потчињавање нашој вољи“.¹¹ У том смеру једва да постоје нека ограничења у погледу употребе силе под именом међународног права и међународних обичаја рата.¹² У циљу да се своја воља наметне другој страни и да се она принуди да јој се повинује, по природи ствари, ток догађаја неминовно одводи до крајности.¹³ Рат, дакле, покреће намера да се противнику наметне своја воља, а не осећање мржње према њему. До тог наметања воље не долази се вербалним убеђивањем већ убитачним насиљем којем је циљ уништење оружане силе непријатеља.

Облик и физиономија ратова одлучујуће утичу на облик државе и особине државног поретка, управне и административне организације, као и на ранг и положај одређених друштвених снага и значај друштвених делатности. Војна организација је у најтешњој вези с културним стањем једног народа, а војничке врлине са стањем морала. „Рат се може посматрати као сечиво ножа, а организације које га воде као његова дршка. Ако је та аналогија тачна, онда је јасно да промене првог дела (сечива) морају довести и до промене другог дела (дршке).“¹⁴ А да би се схватила природа те дршке, тј. државе, њено порекло, како је текао њен развој, који је правац даљег развоја, потребно је обухватити низ чинилаца од политичких и правних теорија, економских доктрина, идеолошких концепата.

Војне револуције увек су претходиле друштвеним преокретима и у сфери политике и привреде. Технички проналасци по правилу су се зачињали у војној сфери, одакле су прелазили у цивилни сектор и проналазили себи употребну и комерцијалну вредност. Тако су саобраћајне и путне комуникације урађене за потребе војних инвазија, а потом се претварали у жиле куцавице робног промета и трговине, а с њима и размене идеја и корисних културних додира уопште.

10) Жан Жак Русо, *Друштвени уговор*, Филип Вишњић, Београд, 1993, стр. 32, 33.

11) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951, стр. 41.

12) Исто.

13) Исто, стр. 43.

14) Мартин ван Кревелд, *Успон и пропадање државе*, нав. дело, стр. VII.

3. ДРУШТВЕНА СТРУКТУРА И ВОЈНА ОРГАНИЗАЦИЈА

Ако је бит државе у монопољу силе, онда је од превасходног значаја институција у којој се та државна сила оличава, а то је њена војска. „У телу једног народа орган силе то је његова војска. Војска врши улогу оног органа који има да штити опстанак народа и да стави силу у службу народном делу.“¹⁵

Тип политичког поретка и тип војног поретка налазе се у корелацији. Промена у једном поретку чини неминовном и претројавања у другом. „Војна револуција изазива социјалну револуцију или обрнуто. Барут и топ обезбеђују надмоћ редовним војскама, чија мобилизација захтева ресурсе, недоступне феудалним кнежевинама: централизована држава постаје технички неопходна.“¹⁶

Средњовековни концепт ратовања базирао се на лену, а успех војних похода зависио је од спремности вазала да се одазову позиву владара. Током XII века, да би се решио ове зависности, енглески краљ Хенри II образује плаћеничку војску. За њим ће се повести и француски краљ, па ће војска састављена из редова обичног народа, која не ратује за част већ за новац, постати правило. Ове војске ће се показати и војно успешније; у биткама током Стогодишњег рата, код Кресија (1346), Поатјеа (1356) и Агинкура (1415) француска витешка војска била је тучена од енглеске пешадијске трупе наоружане дугим луковима. Појава ватреног оружја донеће потпуну револуцију у историји ратовања, као и у типу војски. Није било никакве потребе за учешћем племства у војним подухватима, јер је куршум пробијао витешки оклоп, тешко покретљива коњица није се могла супротставити пешадији чије је оружје убијало са даљине. Поред покретљивости, ове трупе су биле и дисциплинованије – ако је плата била редовна. Ратовање је постало ствар имућних. Утеривање финансијских дажбина постало је државни приоритет. Да би се то постигло, била је потребна разграната и рационално организована бирократија.¹⁷

Културни напредак који је дошао почетком новог века резултат је поновног откривања духовног блага античког света и проналазака у области технике на крају средњег века. Усавршавање компаса, око 1300. године, омогућило је бродовима да се отисну од обала и заплоче пуним једрима, преко мора и океана. Индус-

15) Андре Гаве, *Вештина командовања*, Војно издавачки и новински центар, Београд, 1993, стр. 105.

16) Ремон Арон, *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад: Сремски Карловци, 2001, стр. 315.

17) Хаген Шулице, *Држава и нација у европској историји*, нав. дело, стр. 37, 38.

тријски развој донео је усавршавање и самих пловила, више то нису биле средњовековне лађе, плитке галере, с једним јарболом, једним троуглим једром и веслацима, неподесне и несигурне за дугу пловидбу. Бродови су преудешени, снабдени са три јарбола. Низом од пет или четворо троуглих једара постали су лакши, бржи и поузданији. Ти бродови, названи каравеле, изум су Арабљана. Са три такве каравеле Колумбо ће, мислећи да је стигао у Индију, допловити до Америке. У то време пада и откриће везано за израду и употребу барута. Израда барута била је позната и раније али не и употреба, па се заборавило. Барут је употребљен у војне сврхе. Пронађено је ватрено оружје чија ће употреба у потпуности преобразити начин ратовања и организацију војске. „Место средњовековних племићких тешко оружаних коњаника и најамничких чета развила се током времена народна војска. Број, ратна спрема и вештина постају у новој војсци важнији него јунаштво. Наоружање појединих војника постаје лакше и јефтине, војске постају бројније и држава све више узима бригу за њихову опрему, наоружање и издржавање. Грађани постају све важнији за војску, па, због тога, и за државу. Пошто су постали важни и за привреду и просвећеност, повећали су и свој утицај у држави.“¹⁸

Основне модерног друштва у западном свету, каквог данас познајемо, према којем су се умногome обликовала и незападна друштва, постављене су индустријском револуцијом на британским острвима и друштвеном револуцијом у Француској.¹⁹ Француска револуција је била догађај који је протресао све што егзистира, па и начин ратовања. С њом је започела епоха савременог ратовања. „Француска револуција једним ударом издиже правило, да се рат ратом храни, да грађанско право престаје, чим топови загрме и да се војска издржава из земље, у којој се бори.“²⁰

Нови тип војске који је створен у Француској револуцији и Наполеоновим ратовима изменили су за сва времена природу рата. Старе традиције династичких ратова са ограниченим бројем учесника и ограниченим циљевима постале су ствар прошлости. Добром комбинацијом патриотског жара, масовне регрутације, повећане мобилности, и индустријско-научног напора, армије револуционарне Француске почистиле су са многих бојишта свакојаке старе режиме и њихове војске.²¹ „Највећа револуционарна промена

18) Васил Поповић, *Историја новог века: 1492–1815*, Српска књижевна задруга, Београд, 2016, стр. 17, 18.

19) Клаус Офе, *Модерност и држава*, „Филип Вишњић“, Београд, 1999, стр. 20.

20) Колмар Фрајхер Фон дер Голц, *Наоружани народ*, нав. дело, стр. 12.

21) Кристоф И. Арчер и др, *Светска историја ратовања*, Alexandria Press, Београд 2006, стр. 467.

у ратоводству била је политичка. Човек је у *ancien regime* био поданик неког монарха; сада је постао активни грађанин, који својој нацији дугује да одслужи војни рок и да ратује ако треба. За узврат, нација је поверила своме *citoyen*-у (грађанину) пушку у руке: толико је поверења имала у њега.²² Нису се плашили ни побуне ни дезертирања јер је пронађен један нови и изузетно моћни извор лојалности – национализам. Национализам је најважнија идеологија 19. века. Француска револуција и Наполеонови ратови учинили су национализам делатном политичком снагом. Француска револуција није наступила у име нације већ у име човека, у име малих људи, учинила их је грађанима, припадницима државе, давши им право да одлучују о државној судбини, али и обавезу да је бране. Одбрана отаџбине постала је општа, начин да се одбрани стечена слобода од унутрашње тираније и спољашње окупације. Национализам је нераздвојан од појма националног суверенитета и демократије, а то је значило право да се буде свој на своме, одлучује о својој судбини и националним ресурсима. Демократија и национализам су две стране медаље. Као такав, национализам је ушао у сукоб с традиционалним идеологијама које су се заснивале на другим врстама лојалности: са империјализмом који је полазио од расе, социјализмом који је наглашавао класну компоненту и клерикализмом који истиче верски идентитет.

Након Наполеона, конзервативизам је постао главна карактеристика војне организације и ратоводства. Флерт Француске револуције са науком и технологијом гледан је с неповерењем. Рат је опет постао спорт краљева; њима је и сама идеја о некаквом наоружаном народу била мрска и одвратна. Монарси су се окренули малим стајаћим армијама у којима сваки појединац служи много година, регрутована из конзервативних сељачких слојева, чији су официри долазили из редова земљопоседничке аристократије. Тако образована армија била је политички поуздана и највећи гарант против ма каквих реформистичких захтева и револуционарних преврата, националних или социјалних.

Индустријска револуција, међутим, учинила је реформе неминовним. „Парне машине, железнице, електрични телеграф, и каблови за њега, све се то одразило на национално војно планирање, у терминима како стратегије, тако и тактике. Железничка пруга постала је битно логистичко оружје, које је омогућило командантима да брзо превезу и концентришу огроман број војника а потом и да их снабдевају.“²³ Индустријализација је револуциони-

22) Исто, стр. 468.

23) Исто, стр. 474.

сала ратовање. Војник је из вагона излазио одморан, а не изнурен од неколико недеља, ако не и месеци, пешачења. Уз то, постојала је и сигурност да ће војска која је стигла на фронт бити уредно снабдевана, тако да је било могуће држати стотине хиљада људи на фронту удаљеном од производних и популационих центара на стотине километара.

У војној револуцији испредњачили су Пруси. Пораз пруских армија код Јене био је шок за читаво друштво, али Пруси нису запали у летаргију. Напротив, „распад старе пруске војске који је изазвала нова француска војска код Јене био је подстрек читавој плејади пруских генијалних војника и политичара да надмаше Французе у мучном подухвату комбиновања нових величина јединица са старом дисциплином. Резултат је већ наговештен 1813. и сасвим обелодањен 1870. године.“²⁴ Томе нису допринели само војни мислиоци и политичари, већ је мобилисана укупна културна јавност. Након пораза код Јене, Фихте је започео своје Говоре немачкој нацији. Предавања су држана у Берлину који се још увек налазио у рукама Француза. У то време Берлин није имао универзитет, а предавања нису држана студентима већ најзрелијим и најумнијим припадницима нације. Говорио је о патриотизму, а не апстрактним језиком којим се на тадашњим немачким универзитетима обојавала наука и уметност. „Током неколико наредних година, између 1806. и 1813. године, успостављена је блиска повезаност између армије, бирократије и школских установа односно, другачије речено, између потреба државне власти и циљева образовног система, који су од тада сачињавали саму суштину, али и основ изопачене снаге пруског система. Општа војна обавеза је повезана општом обавезом школовања, уведеном у Пруској читаве две генерације пре енглеског Закона о образовању из 1870. године; Берлински универзитет, са изванредним професорима, установљен је као нека врста паралелне институције у односу на генералштаб. Тако знање у Пруској више није било стицано само знања ради, већ као оруђе намењено остварењу одређеног циља, а тај циљ је био успех државе која је недавно искусила сву горчину пораза.“²⁵

Пруска влада донела је 6. августа 1808. године уредбу о наименовању официра у којој је стајало: „Једина квалификација за официрску дужност ће бити, у време мира, образовање и професионално знање; у време рата, истакнута храброст и моћ перцепције. Стога, сви појединци из целе нације који поседују ове квали-

24) Арнолд Тојнби, *Проучавање историје*, Службени лист СРЈ – ЦИД, Београд: Подгорица, 2002, стр. 289.

25) Халфорд Ц. Макиндер, *Демократски идеали и стварност: студија политике обнове*, *Metaphysica*, Беорад, 2009, стр. 25.

тете су квалификовани за највише војне дужности. Све претходно постојеће класне привилегованости у војном устројству се укидају, и сваки човек, без обзира на његово порекло, има једнаке дужности и једнака права²⁶.

Стара „професионална војска“ замењена је новом „грађанском“ или „масовном војском“. Измењена природа официрског кора и обичних војника променила је и њихов однос с друштвом. Обични војници више нису представљали групу одметника и изопштеника која није имала никакву везу с друштвом, нити је уживала друштвено поверење. Услед учињене промене регрути су представљали пресек нације, а официри засебну професионалну групу која живи по својим правилима, засебно од друштва и његових подела. Подела на племиће и грађане све више је излазила из официрске оптике, а земељивала ју је подела на војнике и цивиле; све што не носи униформу за њих је постало од ниже вредности, они су према цивилима заузели аристократски став.

У низу војних реформи које су Пруси спровели једно место се одвојило као кључно, а тицало се положаја генералштаба који је постао нервни центар читаве армије, састављен од официра специјално оспособљених да управљају и координирају свим активностима војске. Први генералштаб успоставио је генерал Герхард Фон Шанхорст још 1806. године. Али, пруски генералштаб у правом значењу те речи дело је Хелмута Фон Молткеа, који је био на његовом челу од 1857. до 1888. године.

Главни задатак главнокомандујућег састојао се у томе „да на самом почетку доведе своје трупе, добро припремљене, на критичну тачку, и то тако да буду бројчано надмоћне. Сва стратегија после тога биће редукована на снажање како се у датом тренутку стигне и може: ‘Ниједан оперативни план не може поуздано предвидети какав ће бити ток догађаја након првог судара са крупним непријатељским снагама’²⁷. Да би то појаснио, Молтке је би још јаснији и грубљи: ‘Ништа неће остати од оперативног плана, какав год да је био, после првог судара са непријатељском главнином’²⁸. Утицај Клаузевеца више је него очигледан. Он је говорио о неухватљивим елементима рата, који се не могу предвидети, и који приморавају сваког команданта да на бојишту доноси одлуке од случаја до случаја, од тренутка до тренутка, које се не могу унапред предвидети.

Све оно о чему је говорио, Молтке је демонстрирао у француско-пруском рату 1870/71. За само 18 дана, 1.183.000 немачких

26) Самјуел Хантингтон, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука. Дипломатска академија, Београд, 2004, стр. 34, 35.

27) Кристон И. Арчер и др, *Светска историја ратовања*, нав. дело, стр. 496.

28) Исто.

војника из редовног и из резервног састава прошло је војне бараке, а на граници с Француском нашло се 462.000 војника. Бројчана надмоћ, постигнута у почетку, показале се пресудном. Тактички неуспеси и почетни губици нису зауставили пруску војску, она је из тога извучила поуке и престојавала се у ходу. „Молткеова стратешка генијалност састојала се у томе што је био способан да се прилагоди околностима оним темпом како су околности искривале, а није присиљавао своје армије да се уклопе као коцкице у неки унапред нацртани план; укратко, Молтке је био брилијантни опортуниста.“²⁹

Тријумф пруске војне машинерије над Француском није прошао неопажен. Утиску пруске надмоћи нису се могли отети ни Енглези, упркос пословичној надмености и урођеној охолости, пристали су, иако и тада невољно, на укидање куповине чиновна и професионализацију официрског кора. Својим критичарима, заговорницима старог концепта, Лорд Кардвел је казао да „ако постоји једна лекција коју смо научили из историје последњег похода, то је ово – да је тајна пруског успеха више у професионалном образовању официра него у било ком другом узроку који му се може приписати. Ни јунаштво, ни хероизам нису од велике помоћи без професионалне обучености...“³⁰

Уместо очекивања супериорног ума, Пруси су се окренули просечним људима које треба образовати и организовати, снабдети их потребним знањем и искуством. Воља и интелигенција појединца подређују се колективној вољи и интелигенцији целине, а појединац је, опет, имао широку слободу деловања док поступа у делокругу сопствене одговорности. Била је то у потпуности супротна позиција од оне која је доминирала током осамнаестог века, а заснивала се на тези о урођеном гену за командовање.

Интелектуална основа спроведених реформи дата је делом *О рату*, Карла фон Клаузевица. Била је то свеобухватна и јасно формулисана теорија дата од стране човека који је, у својству помоћника Шарнхоста и Гнајсенауа, био и практично ангажован у постављању основа једне нове војске. Клаузевиц је војну мисао, изношену иницијално и фрагментарно, сажео и уобличио у складну целину. Пре Клаузевица, војна мисао на западу је фрагментарна, а после њега епигонска. Колмар фон Голц написао је да после Клаузевица војни теоретичари имају незахвалан задатак. „Војни писац – вели Голц – који после Клаузевица пише о рату, излаже се истој опасности као и песник, који покуша после Гетеа са Фаустом

29) Исто, стр. 501.

30) Самјуел Хантингтон, *Војник и држава*, нав. дело, стр. 52.

или после Шекспира са Хамлетом. Све што се од важности може рећи о природи рата, изложено је у остављеним делима највећег војног мислиоца.³¹ То важи и за суштину цивилно-војних односа, испољену на релацији војска и политика. Клаузевиц је јасно назначио да рат има своју сопствену граматiku, нема своју логику, која може доћи само из политике. Генерали воде рат, али не одлучују о циљевима рата, јер „рат није ништа друго до државна политика продужена другим средствима“.³²

Пруски милитарни систем омогућавао је бољу мобилизацију ресурса, нарочито људског ресурса и од западног *laissez-faire* и од заосталог аграрног истока.³³ Томе је допринела немачка индустрија, наука, технологија и образовни систем од основних школа до универзитета. Успех немачког оружја довео је не само до интересовања за принципе њеног унутрашњег устројства и организације, већ су немачки модели, а нарочито систем образовања постали модели за углед и опонашање у целој Европи.³⁴

4. ВОЈНА ЕТИКА И ПРОБЛЕМАТИКА ЦИВИЛНО-ВОЈНИХ ОДНОСА

Веза између рата и политике је нераскидива. „Од политике зависи опште стање, расположење, устројство, морална и физичка снага државе, а од ових елемената пак ратовање.“³⁵ Монопол на физичку силу је специфично својство државе. Војска је први инструмент државне политике. Да би одговорила својој функцији, она мора бити строго хијерархизована и субординирана. Зато је лојалност прва и основна врлина војника. Кад добије наређење, он се мора аутоматски окренути извршењу, не постављајући питања и не тражећи образложење. „Његова највиша врлина је инструментална а не коначна.“³⁶ Вредност једне војске није одређена ваљаношћу циљева за које се бори, као што се ни вредност адвоката не мери моралним својствима његових клијената. Уколико је другачије, не може се говорити о професионалној војсци коју руководи војна етика, него је у питању политичка војска – преторијанска гарда одређене личности, династије или партије. Није ли то разлог да официри Југословенске народне армије, до дана данашњег,

31) Колмар Фрајхер Фон дер Голц, *Наоружани народ*, нав. дело, стр. XVII.

32) Карл фон Клаузевиц, *О рату*, нав. дело, стр. 35.

33) Пол Кенеди, *Успон и пад великих сила*, ЦИД – Службени лист СРЈ, Подгорица: Београд, 2003, стр. 216.

34) Исто, стр. 217.

35) Колмар Фрајхер Фон дер Голц, *Наоружани народ*, нав. дело, стр. 129.

36) Самјуел Хантингтон, *Војник и држава*, нав. дело, стр. 82.

своје неуспехе у рату у којем им је нестало државе правдају тиме што нису били обучени и оспособљени за такав тип рата. И још кажу да је тај рат био глуп и непотребан. Ратови се не деле на глупе и паметне. А да ли је био потребан или непотребан не одлучују војници.

Војска, пре свега њен официрски кор, у оној је мери на висини војничке врлине у којој је лојалност њен примарни идеал и основни мотив деловања. Начело субординације представља војнички аксиом, поготову на релацији државник – војник. Ако се државник одлучи за рат, онда то за војника значи дужност да га води, без обзира што он може бити свестан да то неминовно води у пораз. Војска наступа као сила, њу не интересују послови које врше политички и државни органи и како они то раде: добро или лоше, морално или неморално. Она се појављује тек кад борба буде објављена, не улазећи у узроке борбе. Њено је, да сломи противника и кад тај посао обави она се опет повлачи и препушта државним органима да победом располажу.³⁷ Онај који хоће да учини нешто велико мора бити неумољив и неосетљив, незаинтересован за неодобравање околине. „За војсковођу постоји само један грех, који му историја никад не прашта а то је, *кад буде тучен*.“³⁸

Војничка етика показује велики интерес за материјални фактор у рату и односе материјалних снага између зараћених страна. За савременог војника рат је пре свега рат материјала. Физички и техничко-технолошки ресурси војске, стално су под оптиком професионалног официра. „Само је онај народ сигуран, који је сваког тренутка готов, да мачем у руци брани своју независност.“³⁹

Држава се наоружава, зато што жели мир, а не зато што тежи рату. Војна моћ, је најбоља превентива рату. Војнички неспремна држава ће пре изазвати рат, јер својом неспремношћу напосто мами да буде нападнута. Војник то најбоље зна и осећа по природи своје функције. Зато он стално инсистира на наоружавању и спремности и никад се не осећа довољно спреман. Милитаризам није глорификација рата, нити је такво нешто својствено војницима. Романтизовање и глорификовање рата својствено је цивилима; филозофима, публицистима, интелектуалцима и то најпре онима из тзв. хуманистичких наука. Војник је пре рационални песимиста, него што би могао бити утопијски романтичар. Професионални војник зна природу рата, али он зна и цену пораза у рату. „Живот је тврд и суров – кад треба да буде велик, он оставља једино избор

37) Андре Гаве, *Вештина командовања*, нав. дело, стр. 106.

38) Колмар Фрајхер Фон дер Голц, *Наоружани народ*, нав. дело, стр. 72.

39) Исто, стр. 4.

између победе и пораза, не између рата и мира, а у победу спадају и жртве победе.⁴⁰ Цену пораза плаћа национална држава, понекад и својим нестанком. За савременог официра и војничку етику национална држава је највиши облик политичке организације. Лојалност држави је највиши војнички идеал, који се манифестује кроз лојалност њеним репрезентима. Зато професионална етика налаже официру, да подједнако презире авантуризам као и опортуну дефетизам својих политичких вођа.

Суштина војничког размишљања је да у свету којим влада супарништво између држава поредак уређује сила, а однос силе одређује се у рату. Свака нација следи свој интерес, идеале и судбину и сукоби се, услед равнотеже моћи, могу само одлагати. „Услед општих интереса, који данас господаре у сваком народу, разни народи стоје један према другом као личности, код којих природни егоизам постаје извор спорова, мада их појединци никако не желе. Национални егоизам не може се одвојити од наших појмова о националној величини. Кад год друга средства не помогну, овај ће увек звати народ на оружје и онда шта може да учини изборни суд, којим би се имало, да мир одржи. Само би то могла да учини једна светска империја али и оне постају помоћу рата о без рата не могу опстати.“⁴¹ Равнотежа моћи је оно што одржава мир, а никако међународни уговори или организације типа Уједињених нација. Војнички ум, стога, полази од неизбежности рата, али то не значи да га сматра и пожељним и да му се радује. Напротив. У војној етици нема погледа својствених аристократском романтизму који говори да мир ослабљује и дегенерише, а да је човек рођен да се бори и побеђује. Исто тако, међутим, није на војнику да због страха које рат носи над њим ламентира и удара у пацифистичке таламбасе. А кад се то догоди, значи да је политика потиснула војничку етику. А да се то не би догодило, потребно је нарочито образовање које поред интелектуалног подразумева и образовање целокупног карактера. „Од официра се тражи да се у интересу своје службе одрекне личне користи, уживања и материјалног благостања.“⁴² Управо је спремност на одрицање од ових добара и посвећености личној користи оно што официру доноси признање и поштовање средине. „Какви су официри, таква ће бити и војска.“⁴³ Од официра зависи хоће ли војник бити јунак или кукавица.

40) Освалд Шпенглер, *Пронаст Запада IV*, Књижевне новине, Београд, 1989, стр. 204.

41) Колмар Фрајхер Фон дер Голц, *Наоружани народ*, нав. дело, стр. 4.

42) Исто, стр. 44.

43) Исто, стр. 52.

ЛИТЕРАТУРА

- Арон Ремон, *Мир и рат међу нацијама*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Нови Сад: Сремски Карловци, 2001.
- Арчер Кристоф И. и др, *Светска историја ратовања*, Alexandria Press, Београд 2006.
- Векио Ђорђо Дел, *Право, правда и држава*, Геца Кон, Београд, 1940.
- Гаве Андре, *Већина командовања*, Војно издавачки и новински центар, Београд, 1993.
- Голц Колмар Фрајхер Фон дер, *Наоружани народ*, Издање задужбине Илије М. Коларца, Београд, 1904.
- Кенеди Пол, *Успон и пад великих сила*, ЦИД – Службени лист СРЈ, Подгорица: Београд, 2003.
- Клаузевиц Карл фон, *О рату*, Војно дело, Београд, 1951.
- Кожев Александар, *Како читати Хегела*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1990.
- Кревелд Мартин ван, *Успон и пропадање државе*, Албатрос плус: Факултет безбедности Универзитета, Београд, 2012.
- Макиндер Халфорд Џ., *Демократски идеали и стварност: студија политике обнове*, Metaphysica, Београд, 2009.
- Офе Клаус, *Модерност и држава*, „Филип Вишњић“, Београд, 1999.
- Поповић Васиљ, *Историја новог века: 1492–1815*, Српска књижевна задруга, Београд, 2016.
- Русо Жан Жак, *Друштвени уговор*, Филип Вишњић, Београд, 1993.
- Тојнби Арнолд, *Проучавање историје*, Службени лист СРЈ – ЦИД, Београд: Подгорица, 2002.
- Турчин Питер, *Рат и Мир и Рат*, Порта Либрис, Београд, 2006.
- Хантингтон Самјуел, *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, Београд, 2004.
- Шмит Карл, *Политичка теологија – норма и одлука*, Карл Шмит и његови критичари, Филип Вишњић, Београд, 2001.
- Шпенглер Освалд, *Пропадна Западна IV*, Књижевне новине, Београд, 1989.
- Шулце Хаген, *Држава и нација у европској историји*, „Филип Вишњић“, Београд, 2002.

Djuro Bodrozic

**ARMY AND STATE
THE ISSUE OF CIVILIAN-MILITARY RELATIONS**

Resume

The military function of the state is a basic state obligation. Military-related issues are the sole responsibility of the state. A monopoly on physical force is a specific feature of the state. The military is the most important instrument of state policy. In order to respond to its function, it must be strictly hierarchized and subordinated. Loyalty is the first virtue of a soldier.

The military profession has its own history. Modern army and modern warfare are inseparably linked to the industrial revolution in England and the French civil revolution.

The French Revolution was an event that changed the whole society the way warfare. The new type of army created in the French Revolution and the Napoleonic Wars have changed the nature of the war. The old tradition of dynastic wars with a limited number of participants and limited goals has become a past.

We point to the importance of Prussia in the revolutionary military profession, especially the role of the Prussian General Staff.

The success of German weapons was the reason for others to show interest in German principles and models of military organization. In the end, we pointed out the relation of military ethics to war and politics.

Keywords: the army, state, war, politics, military ethics, civilian military relations

* Овај рад је примљен 01. маја 2018. године, а прихваћен на састанку Редакције 26. јуна 2018. године.